

Tussen mythe en werkelijkheid

1821–2021 200 JAAR GRIEKSE OPSTAND

Griekenland staat aan de vooravond van een bijzondere herdenking. In maart 2021 is het precies 200 jaar geleden dat de Grieken in opstand kwamen tegen het Ottomaanse Rijk, de gewapende strijd die in totaal acht jaar zou duren en uiteindelijk in 1832 leidde tot de officiële erkenning van het land als onafhankelijk koninkrijk. Lychnari staat uiteraard stil bij deze historische herdenking en zal gedurende het jaar veel aandacht besteden aan de verschillende aspecten van de vrijheidsstrijd. Om de diverse bijdragen goed in te kaderen, volgt hieronder – bij wijze van aftrap – een overzicht van de interpretatie, achtergronden en de belangrijkste gebeurtenissen van de *Ellinikí Epanástasi*, de ‘Griekse Revolutie’.

PATRICK GOUW
KAARTWERK: UVA-KAARTENMAKERS

Begin 1821 heerste er op de Peloponnesos een broeierige sfeer. Overal gonsde het van de geruchten dat een revolte op handen was. Eindelijk zou er worden afgerekend met de gehate Ottomaanse overheersing (*‘Tourkokratia’*), die bijna vier eeuwen lang de inwoners van de regio’s Morea en Roumeli had gekneed en onderworpen. Griekenland zou herrijzen en haar glorieuze klassieke en Byzantijnse verleden doen herleven.

Onder de bezielende leiding van de geestelijkheid en onverschrokken krijgsheren bewapenden de Grieken zich, in afwachting van het geschikte moment om toe te slaan. Dat diende zich aan op 25 maart, niet toevallig de feestdag van Maria-Boodschap (*Evangelismós*). Een nieuwe tijd was aan gebroken. De opstandelingen kwamen samen bij het klooster van Ayía Lavra (nabij Kalávryta), waar bisschop Yermanós een bijbelse menigte van 5000 zielen tot de strijd opzweepte met de woorden: *‘onze hele geschiedenis én toekomst liggen besloten in de woorden ‘religie’, ‘vrijheid’ en ‘vaderland!’*. Daarna sprak hij de militaire leiders toe en zegende met veel passie de revolutionaire vlag. De rest is geschiedenis, en leidde door de heroïsche rol van vrijheidsstrijders als Theódoros Kolokotronis en Yeoryios Karaïskakis tot de succesvolle voltooiing van de revolutie.

De mythe ontmaskerd?

Tot zover de mythe van ‘1821’. Een verhaal dat bewust gecompliceerd werd in de negentiende eeuw om de nieuwe natie een krachtige stichtingsmythe te geven, met als bindmiddel het optreden van die ene instantie die alle inwoners van het koninkrijk gemeen hadden: de orthodoxe kerk. Dat de gebeurtenissen bij Ayía Lavra – net als veel andere mythische elementen – in het geheel niet op werkelijkheid berustten, werd in veel kringen voor lief genomen. Nog altijd wordt deze versie van de Griekse Opstand op veel scholen en in kerkelijke kringen onderwezen, en vormt het de basis voor de jaarlijkse viering van de onafhankelijkheid op 25 maart.

Ruimte voor een revisionistisch geschiedverhaal is er, zeker buiten academische kringen, nog steeds erg weinig. Dit gegeven werd een tiental jaar geleden nog maar weer eens duidelijk toen de televisiezender SKAI de achtdelige documentaire ‘1821’ uitzond. Kijkers kregen hier dankzij een team van gerenommeerde historici een geschiedenisles voorgeschoteld die sterk afweek van wat de meesten van hen kenden of zelfs wilden horen. Zo werd onder andere gewezen op het buitensporige geweld van de opstandelingen jegens de Turkse burgerbevolking, en hoe allesbeslissend de buitenlandse interventie was geweest voor het welslagen van de Opstand. Zonder die westerse financiële en militaire steun waren de hopeloos verdeelde Grieken onherroepelijk ten on-

Revolutionaire vlag van Theódoros Kolokotronis met strijdkreet ‘Vrijheid of Dood’ | COLLECTIE BENAKI MUSEUM

der gegaan. Ook andere pijlers van de langgekoesterde mythe moesten het ontgelden: de ‘geheime school’ (*kryfó scholió*) bleek – vanwege de religieuze tolerantie onder de Ottomanen – een 19^e-eeuws verzinsel, en op de actieve heroïsche rol van de kerk viel veel af te dingen.

Nieuw was die deconstructie van de geschiedenis niet, maar voor sommige delen van de Griekse samenleving, de kerk en veel conservatieve politici voorop, was dit herziene beeld van hun geschiedenis niet acceptabel. De commotie hield maanden aan. Dergelijk sentiment maakt nieuwsgierig naar de wijze waarop dit jaar het tweede eeuwfeest van de Opstand herdacht, belicht en gevierd gaat worden. Zal er onder leiding van het comité ‘Elláda 2021’ ruimte zijn voor een genuanceerd beeld, of viert de aloude mythe van ‘1821’ hoogtij? De tijd zal het leren.

18e-eeuwse context

Bisschop Yermanós blijft ook zonder zijn fictieve optreden bij Ayía Lavra een figuur van belang. Hij genoot als lang zittende bisschop van Patra een grote reputatie tot ver buiten de Peloponnesos. Door zijn uitgebreide contacten – hij was onder andere een persoonlijke vriend van patriarch Grigorios V – had hij een grote rol in het op touw zetten van de revolte. Toch was ook hij slechts een van de vele schakels in een groter geheel, en onderdeel van gebeurtenissen die zich overal in de Griekse wereld, zowel gepland als ongepland, afspeelden.

De Opstand kende een lange aanloop. De achttiende eeuw was een turbulente periode in de Europese geschiedenis. Onder invloed van het Verlichtingsdenken raakten velen in de ban van politieke en maatschappelijke verandering. Nergens was die drang zo sterk als in Frankrijk, waar in 1789 de revolutie uitbrak. Toen die geest eenmaal uit de fles was, trok een nieuw elan door Europa. Die opwinding ging lange tijd aan

Adam Friedel: *Portret van bisschop Yermanós*, 1827 | COLLECTIE BRITISH MUSEUM

– vanuit Parijs de lessen van de Franse Revolutie te vertalen naar een oplossing voor zijn volksgenoten. Hij zag in onderwijs de sleutel tot een omwenteling, en in de Klassieke Oudheid zijn inspiratie. In zijn vele vertalingen van antieke auteurs spoorde hij lezers vurig aan om de voorbeelden van hun antieke voorouders te volgen. Hoewel zijn geschriften voor een politieke omwenteling geen blauwdruk voor een onafhankelijke Griekse staat bevatten, heeft hij als pleitbezorger van het ‘gezuiverde’ Grieks (*katharévousa*; de middenweg tussen het archaïsche Grieks en de gesproken volkstaal) een grote bijdrage geleverd aan de uiteindelijke inrichting van het nieuwe koninkrijk.

Vergeleken bij de ‘studeerkamergeleerde’ Koraís was Rigas Fereos een man van actie. Hij groeide op in het multi-etnische Thessalië, in een dorp niet ver van Volos. Daar kwam hij in conflict met het Ottomaanse gezag, waarna hij zich aansloot bij een groep *kleften* [zie het artikel van Hans Overduin elders in dit nummer], de geromantiseerde vrijheidsstrijders van ‘1821’ die echter voorafgaand aan de Opstand als ordinaire rovers het platteland onveilig maakten. Ook Rigas belandde uiteindelijk in de Griekse diaspora. In Wenen ontvouwde hij zijn visie voor een opstand die, interessant genoeg, niet gericht was tegen de gehate Turken, maar tegen ‘tirannie’.

In 1797 publiceerde hij die gedachten in een veelomvattend werk, getiteld *Nieuw Politiek Bestuur*. Hij stond een federatieve Balkanunie voor waarbij alle volkeren zich konden aansluiten, maar waarin Grieks wel het dominante element zou zijn. In datzelfde jaar verscheen zijn beroemde gedicht *Thourios*, dat uitgroeide tot het strijdlied van de latere Opstand en nog altijd menig moderne Griek niet onberoerd laat. De Habsburgse autoriteiten bezagen deze revolutionaire activiteiten echter als staatsgevaarlijk en leverden hem uit aan het Ottomaanse Rijk – waarna hij te Belgrado werd geëxecuteerd. Die vroege dood, postuum gezien als een opoffering voor de nationale zaak, droeg aanzienlijk bij aan zijn heldenstatus als ‘proto-martelaar’.

De volgende stap werd gezet in Odessa, aan de Zwarte Zee, niet toevalligwerwijs wederom een stad met een grote Griekse gemeenschap. Drie relatief onaanzienlijke kooplieden – Nikólaos Skoufás, Emmanouíl Xanthos en Athanásios Tsakálov – richtten er in 1814 de *Filikí Etería* (‘Genootschap van Vrienden’) op, een geheime organisatie die erop gericht was om tot een onafhankelijke Griekse staat te komen. Aanvankelijk zonder al te veel succes, maar toen men de zetel naar Constantinopel verplaatste lukte het om veel prominente leden te werven – zowel onder de krijgsheren van de Peloponnesos als onder invloedrijke Grieken aan het Russische hof en de eerdergenoemde Donau-vorstendommen. In 1820 werd Aléxandros Ypsilandis, telg uit een vooraanstaande familie van Fanarioten en generaal in het Russische leger, aangezocht als leider van de organisatie. De voorbereidingen voor een opstand, die gelijktijdig op diverse plaatsen in de Griekse wereld moest plaatsvinden, werden nu concreet.

het – toen relatief onbeduidende – Griekse kernland (Peloponnesos, centraal-Griekenland) voorbij.

Het was echter in de diaspora van centraal Europa, de door Griekse bestuurders (Fanarioten) gedomineerde Donau-vorstendommen Moldavië en Wallachije en het Zwarte-Zeegebied dat Griekse kooplieden, studenten en ballingen begeesterd raakten door wat ze zagen. Rijkdom die was vergaard met de handel tussen het Ottomaanse Rijk en het Westen werd nu geïnvesteerd in de stichting van scholen en bibliotheken, en vertaalde (revolutionaire) werken vonden hun weg naar de Griekssprekende wereld. Zo groeide er langzaam een nationaal zelfbewustzijn en daarmee de gerechtvaardigde wens om het tirannieke Ottomaanse juk af te werpen. Binnen die ‘Griekse Verlichting’ (*Diáfotismós*) waren twee denkers van levensgroot belang: Adamándios Koraís (1748-1833) en Rigas Fereos (1757-1798). Beiden behoren als ‘proto-revolutionairen’ tot het pantheon van nationale helden.

Denken over vrijheid

Koraís, geboren te Smyrna, zette nooit een voet op Griekse bodem maar probeerde – na een kort verblijf in Amsterdam

Peter von Hess:
Aléxandros Ypsilandis
steekt de Proet over, 1839

In opstand

Op 6 maart 1821 trok Ypsilandis met een klein leger via de Proet-rivier Ottomaans Moldavië in. Die oversteek vormde het feitelijke begin van de Griekse Onafhankelijkheidsoorlog. Het plan was om vanuit dit vorstendom zuidwaarts te trekken en verbinding te leggen met opstandelingen elders. De operatie liep echter uit op een faliekante mislukking, want het leger van bevlogen, jonge opstandelingen bleek geen partij te zijn voor de Ottomaanse troepen. Op 19 juni 1821 kwam

er bij Drăgășani (in het huidige Roemenië) een einde aan de droom van Ypsilandis. Ook in Chalkidiki, op Kreta en Cyprus werden de lokale vrijheidsstrijders snel verslagen.

Op de Peloponnesos slaagde de Opstand echter wel. Niet via de kansel van bisschop Yermanós, maar door bloedige strijd. De eerste successen werden behaald door de krijgsheren uit de Mani, die onder leiding van Petrobey Mavromichalis op 23 maart 1821 Kalamata innamen. Vanuit die stad vaardigden ze direct een Griekse onafhankelijkheidsverkla-

Theodore Leblanc: *Het leger van Griekse opstandelingen*, 1829 | BRON: BROWN DIGITAL REPOSITORY

ring uit, een manifest dat vooral gericht was op het verwerven van Europese steun:

‘Wij roepen de hulp in van alle beschaafde naties van Europa, opdat wij eerder het doel van onze juiste en geheiligde onderneming bereiken, onze rechten terugveroveren, en ons ongelukkige volk kunnen bevrijden ... Griekenland, onze moeder, was de lamp die u verlichtte; om die reden rekent zij nu op uw toetschietelijkheid. Wapens, financiële bijstand en wijze raad is wat zij van u verwacht. Wij beloven u haar grote dankbaarheid, die zij zal tonen door wapenfeiten in betere tijden.’

De voortvarende start van de Opstand op de Peloponnesos was niet in de laatste plaats te danken aan een onbedoelde afleidingsmanoeuvre. Sinds 1820 was het Ottomaanse leger actief in Ipiros, waar jacht gemaakt werd op de beruchte krijgs-

heer Ali Pasha, ook wel bekend als ‘de Leeuw van Ioánnina’. Vanuit die stad hadden hij en zijn zonen in enkele decennia een invloedssfeer opgebouwd die zich over een groot deel van het huidige Griekenland uitstrekte. Ali Pasha mocht dan door de sultan benoemd zijn, maar hij gedroeg zich als een onafhankelijk heerser die zelfs diplomatieke betrekkingen met de westerse mogendheden aanging. Pas in januari 1822 wist men hem – letterlijk – een kopje kleiner te maken.

Succesvol, maar verdeeld

In de tussentijd hadden de opstandelingen hun kans schoon gezien om door te stoten naar Tripolitsá, het symbolische en politieke centrum van de Ottomaanse macht op de Peloponnesos. Na een maandenlange belegering viel de stad op

23 september 1821 in Griekse handen, onder aanvoering van ‘oerheld’ en legerleider Theódoros Kolokotronis. Ondanks toezeggingen voor een veilige aftocht volgde er een bloedbad onder de Turkse (en joodse) bevolking, waarbij naar schatting 8.000-10.000 burgers, vrouwen en kinderen om het leven gebracht werden. Ooggetuigen beschreven een doelbewuste slachting zonder weerga, een uiting van opgekropte woede over eerdere Ottomaanse vergeldingen en grootschalige plunderingen. De begane wreedheden zouden – aan beide zijden – de norm worden voor de verdere oorlogsvoering. De ‘Hymne voor de Vrijheid’ (*Ymnos is tin Eleftherian*) van Dionýsios Solomós, sinds 1865 het Griekse volkslied, legt overigens in veel van de 158 verzen getuigenis af van dat bloedige geweld uit de strijd.

De inname van Tripolitsá bracht naast militair succes ook de eerste tekenen van onderlinge verdeeldheid aan het licht. De lokale krijgsheren kregen namelijk gezelschap van ‘diaspora’ Grieken, afkomstig uit kringen van de Fanarioten, die het leiderschap én de koers van de Opstand betwistten. Onder hen bevonden zich Dimitrios Ypsilandis (de broer van Aléxandros) en Aléxandros Mavrokordatos, een geslepen politicus met westerse opleiding en ideeën. Een groter contrast dan tussen de laatstgenoemde en de traditionele *kleften*leider Kolokotronis was haast niet denkbaar. Ze zouden het de volgende jaren dan ook herhaaldelijk met elkaar aan de stok krijgen, over praktisch alle belangrijke besluiten, zoals de aard van de voorlopige regering, de te volgen strategie en later ook over de wenselijkheid van een westerse interventie en

Charálambos Pachís: *De moord op Kapodistrias*

kapitaalinjectie. Dit belangenconflict tussen krijgsheren en ‘modernisten’ zou de achilleshiel van de Opstand blijken te zijn: men kon niet mét, maar ook niet zonder elkaar.

Kolokotronis zou de eerste jaren door zijn opgebouwde gezag en militaire prestaties de overhand hebben, al was zijn positie nooit onomstreden. Onder zijn leiding boekten de opstandelingen nog diverse overwinningen, waarvan de slag bij Dervenakia (zomer 1822) het meest tot de verbeelding spreekt. In deze pas tussen Argolis en Korinthe wisten de Grieken het 30.000 man tellende leger van Mahmud Drámali Pasha in een hinderlaag te lokken en vernietigend te verslaan. Het betekende het tweede opeenvolgende jaar waarin de Ottomanen er – tegen alle verwachtingen in – niet in slaagden om de Peloponnesos te herwinnen.

Kentering

Achteraf gezien lieten de Grieken zich door deze overwinningsroes echter zand in de ogen strooien. Zij verzuimden namelijk zich voor te bereiden op een – onvermijdelijke – terugkeer van een Ottomaanse troepenmacht. Elders was in 1822 de situatie bovendien een stuk minder rooskleurig: in

april van dat jaar werd een revolte op het eiland Chios bloedig neergeslagen, een episode die berucht werd door het schilderij *Le Massacre de Scio* van de Franse schilder Eugène Delacroix. Naar schatting driekwart van de 120.000 inwoners werd gedood of als slaaf weggevoerd.

Tussen 1823 en 1825 was er sprake van een heuse burgeroorlog tussen de voorlopige regering en de opstandelingen die buiten die machtspositie vielen. Wonder boven wonder slaagde men erin om geen terrein te hoeven prijsgeven aan de Ottomanen, maar dat zou begin 1825 veranderen. Sultan Mahmut II zag in dat een andere strategie noodzakelijk was. Hij schakelde de hulp in van Mehmet Ali, de autonome heerser over Egypte – die overigens geboren was in Kavala. In ruil voor volledige zeggenschap over de Peloponnesos zond deze zijn zoon Ibrahim Pasha met een grote vloot en troepenmacht om de Opstand voor eens en altijd neer te slaan. Tegen dit Egyptische geweld was voor de Grieken geen kruid gewassen. Hun verdeeldheid en gebrek aan voorbereiding maakten dat in de loop van 1825 de belangrijkste vestingen weer verloren gingen. Generaal Makriyannis, een van die andere grote helden van ‘1821’ [zie het artikel van Hans Overduin elders in

Paul Emil Jacobs: *Ali Pasha van Ioánnina*, 1848

dit nummer] beschreef in zijn latere memoires vol afschuw hoe bij enkele van die gelegenheden een Grieks ontzettingsleger nabij was, maar weigerde om hun landgenoten te hulp te komen.

Het absolute rampjaar kwam in 1826, toen Ibrahim Pasha zijn herovering van de Peloponnesos had voltooid en met zijn troepen noordwaarts trok, om zich te voegen bij het Ottomaanse leger dat zich voor de poorten van Mesolongi bevond. Deze stad had zich tweemaal eerder met succes te weer gesteld tegen een belegering, en was daarom uitgegroeid tot het symbool van Grieks verzet en hoop. Het was bovendien hier dat Lord Byron – de grootste filhelleen van allemaal – zich bij de Griekse zaak gevoegd had en een geheroïseerde, maar feitelijk weinig heroïsche dood (aan malaria) gestorven was.

Nu zette men zich andermaal schrap, maar door de grote overmacht en de effectieve blokkade van de lagune rondom Mesolongi zagen de inwoners op 22 april 1826 geen andere uitweg meer dan *en masse* een uitval uit de belegerde stad te doen, met fatale gevolgen. Het zou deze ‘Exodus’ van mannen, vrouwen en kinderen zijn die in de rest van Europa opnieuw grote gevoelens van sympathie voor de Grieken te weegbracht. En die steun was hard nodig, omdat na de herovering van Athene door de Ottomanen in mei 1827 alle hoop verloren leek.

Beslissende wending

Maar juist in dat duistere uur bleken de Europese mogendheden bereid tot beslissende actie. Met de ondertekening van het zogenaamde Protocol van Londen (6 juli 1827) verklaarden Groot-Brittannië, Frankrijk en Rusland dat zij handelsbetrekkingen zouden aangaan met Griekenland, hetgeen een feitelijke erkenning van haar onafhankelijkheid inhield. Er zou binnen een maand een wapenstilstand moeten komen. Gebeurde dat niet, dan zou een interventie volgen – een eis die de Ottomanen niet konden en wilden inwilligen. Op 20 oktober 1827 zette een geallieerde vloot het dreigement kracht bij door de Ottomaanse zeemacht van de eerder zo succesvolle Ibrahim Pasha in de slag bij Navarino vernietigend te verslaan.

Hoewel de laatste Ottomaanse troepen uiteindelijk pas enkele jaren later zouden vertrekken, was het militaire gevaar vanaf dat moment geweken. Maar Griekenland lag in puin en moest van de grond af worden opgebouwd als nieuwe natie-staat. Die zware taak viel toe aan het eerste staatshoofd (*kyvernitis*), de van Korfoe afkomstige diplomaat Ioannis Kapodistrias. Hij werkte onafgebroken en onvermoeibaar aan een ongekend moderniseringsprogramma, maar slaagde er niet in eenheid onder zijn landgenoten te bewerkstelligen. Toen hij veel van de leiders van de Opstand tegen zich in het harnas joeg, werd hij op 27 september 1831 in de eerste hoofdstad Náfplion vermoord.

Andermaal dreigde een interne machtsstrijd alle gedane inspanningen teniet te doen. Opnieuw zagen de grote mo-

1821 als bordspel

gendheden zich genoodzaakt in te grijpen, zonder daarover overigens enige Griek te raadplegen. In mei 1832 werd in Londen bepaald dat Griekenland een koninkrijk zou worden, geregeerd door de jonge Beierse prins Otto en zijn gevolg van regenten, hovelingen en soldaten.

Diens feestelijke intocht te Náfplio op 6 februari 1833 betekende het einde van een turbulente onafhankelijkheidsstrijd, en tegelijkertijd het begin van een ongewisse toekomst. Er was niemand geweest die in maart 1821 de uiteindelijke uitkomst van de Opstand had kunnen voorspellen, net zomin als iemand op die bewuste dag in februari zou hebben kunnen bevroeden hoe de volgende twee eeuwen voor Griekenland zouden verlopen. 🐉

Van de SKAI documentaire *1821* is voor 8 euro een 1 uur durende Engelstalige compilatie beschikbaar via de online streamingsdienst Vimeo: bit.ly/1821-revolution. De volledige Griekse versie is via internet op dvd verkrijgbaar.